

DEMOKRATIYA VA IQTISODIYOT O'RTASIDAGI MUNOSABAT "SIYOSIY SHAXS" NAZARIDAN

Sodiqova Nigora To'rayevna

"Iqtisodiyot" kafedrasini o'qituvchisi Osiyo xalqaro universiteti

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Seymur Martin Lipset, Siyosatchi, demokratiya, iqtisod.

Annotatsiya

Kaliforniya universiteti sotsiologiya professori Seymur Martin Lipset o'zining "Siyosiy odam" kitobida demokratiyaning mavjud bo'lishiga imkon beruvchi asosiy shartlarni aniqlashga harakat qiladi. Ushbu tadqiqot natijasida demokratlashtirishning iqtisodiy taraqqiyotga, iqtisodiy taraqqiyotning esa demokratiyaga ta'siri borligi aniqlandi. Ko'pgina siyosatshunoslarning fikricha, demokratiya XIX asrda kapitalistik taraqqiyot bilan yuzaga kela boshlagan. 1980-yillardan boshlab demokratiya iqtisodiy taraqqiyotning asosiy sharti sifatida qabul qilina boshladi. Demokratik sharoitlar mamlakatlarda barqarorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan yashash sharoitlarini osonlashtiradi va qonun ustuvorligi tufayli davlatlar har qanday inqirozga kirishganda bu inqirozdan chiqish oson. Demokratiya va iqtisodiy taraqqiyotning chiziqli tarzda rivojlanishini isbotlash qiyin bo'lsa-da, bu holatga ko'plab misollar keltirish mumkin.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Kirish

Demokratiya va iqtisod o'rtasidagi munosabatlar, ayniqsa protestantizm kuchaygan davrlardan beri kun tartibida. Erkinlik hukmron bo'lgan muhitda iqtisodiy rivojlanishning parallel ravishda o'sishi bu ikki tushunchaning o'zaro bog'liqligi haqidagi fikrni ochib berdi.

Davlatlarning o'z fuqarolariga taqdim etayotgan bag'rikenglik va erkinlik tushunchasi iqtisodiy rivojlanish imkonini berdi, iqtisodiy taraqqiyot esa keyinchalik demokratiyaning yanada rivojlanishiga yo'l ochdi. Shunday qilib, bu ikki tushuncha bir-birining sababi va natijasiga aylandi.

Ko'pgina mutafakkirlar, ayniqsa, XIX asrda iqtisodiyot va demokratiyaning bir-biriga ta'sir qilishi haqida tadqiqotlar olib bordilar. Ushbu maqolaning o'zagini tashkil etuvchi amerikalik iqtisodchi Seymur Lipset tomonidan birinchi marta muhokama qilingan iqtisodiyot va demokratiya o'rtasidagi ijobiy bog'liqlik ko'plab turli mutafakkirlar uchun namunadir.

Demokratiya va iqtisod o'rtasidagi munosabatlar parallel ravishda davom etadigan va bir-biriga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan yondashuv adabiyotda "muvofiqlik yondashuvi" deb nomlanadi. Lipset tomonidan ilgari surilgan bu yondashuv ikki tushuncha o'rtasidagi munosabatni tasdiqlaydi.

Biroq, barcha mutafakkirlar demokratiya va iqtisodiy yondashuvlar bir-biriga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlamaydilar. Jumladan, janubiy koreyalik iqtisodchi Xa Jun Chang taqdim etgan "mojaro yondashuvi" Osiyo davlatlarini misol qilib keltirgan holda, demokratiya yo'qligida iqtisodiy

taraqqiyotga erishish mumkinligini ta'kidlaydi. Darhaqiqat, demokratiya bo'shashgan rejim bo'lgani uchun iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatishi bu yondashuvning himoya vositalaridan biridir.

Uchinchi yondashuv "skeptik yondashuv" deb hisoblanadi va demokratiya va iqtisodiyot o'rtasidagi munosabatlarni aniq belgilash mumkin emas, chunki demokratik sharoitlar mamlakatdan mamlakatga farq qiladi.

Maqolada, avvalo, amerikalik iqtisodchi Seymour Lipsetning "Siyosiy odam" kitobi haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Keyin Lipset o'z kitobida tilga olgan iqtisodiyot va demokratiya o'rtasidagi munosabatlar tushunchasi tanlanadi va bu tushunchaga yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Demokratiya va iqtisod o'rtasidagi munosabatni tasdiqlovchi "moslik yondashuvi", bu ikki tushuncha o'rtasidagi munosabatni salbiy ko'radigan "konflikt yondashuvi" va "shubhali yondashuv" o'zaro bog'liqligini ta'kidlagan holda maqola yakunlanadi. tushunchalar orasidagi aniq belgilab bo'lmaydi.

Siyosiy odam haqida qisqacha ma'lumot

Kaliforniya universiteti sotsiologiya professori Seymour Martin Lipset o'zining "Siyosiy odam" kitobida demokratiyaning mavjud bo'lishiga imkon beruvchi asosiy shartlarni aniqlashga harakat qiladi. Uning xulosasiga ko'ra, demokratiyaning mavjudligi siyosiy sotsiologiyaning asosiy vazifalaridan biridir. Uning fikricha, demokratiyaning mavjudligi nafaqat tinch jamiyatda namoyon bo'ladi, aksincha, demokratiyaning paydo bo'lishida ziddiyatlar, bo'linishlar samarali bo'ladi. Ajralishlar jamiyatlarning qonuniy darajada birlashishiga olib kelishi mumkin. Shu darajadagi, siyosiy sotsiologiyaning yaratuvchisi sanoat inqilobi davrida boshdan kechirgan inqirozlar va zamonaviy jamiyat taraqqiyoti davridagi islohotlardir. Lipset dissertatsiyasini tasdiqlash uchun ikki xil misol keltirdi. Birinchisi, u "Sinflar to'qnashuvi va kelishuvi: Marks va Tokvil" asarida ishlab chiqqan misoldir. Shunga ko'ra, fransuz inqilobidan keyin konflikt muammolari paydo bo'la boshladi.

Inqilobchilar ziddiyatni kuchaytirishni maqsad qilgan bo'lsa, konservatorlar barqarorlikni saqlashni maqsad qilgan. Siyosatni o'rganayotganda konfliktni asosiy muammo sifatida qabul qiladigan eng muhim mutafakkirlardan biri Karl Marksdir. Xuddi shunday, Aleksis de Tokvil ziddiyat va kelishuv muvozanatda mavjudligini ta'kidlaydi.

Lipset tomonidan ilgari surilgan ikkinchi misol "Byurokratiya va demokratiya: Weber va Mishels" tadqiqotidir. Ikkala mutafakkir ham yigirmanchi asr mutafakkirlaridir va ularning hech biri kapitalizm yoki sotsializm sharoitida zamonaviy siyosat muammosini tahlil qilmaydi va byurokratiya va demokratiya o'rtasidagi munosabatlarni o'rganmaydi. Maks Veber uchun byurokratizatsiya barcha zamonaviy jamiyatlarda uchraydigan hodisadir. Robert Mishels uchun oligarxiya barcha yirik tashkilotlar uchun umumiy jarayondir. Ikkala mutafakkirning maqsadi sotsialistik tashkilotlar va jamiyatlar kapitalistiklar kabi oligarxiya bo'lishi mumkinligini ko'rsatishdir.

Lipset ishining asosiy yo'nalishi va ushbu maqolaning mavzusi bo'ladigan mavzu iqtisodiy rivojlanish va demokratiya kontsepsiyasidir. Murakkab jamiyatlarda demokratiya ta'rifi konstitutsiyaga muvofiq amalga oshirilgan siyosiy tizimda tanlov qilish orqali aholining ko'pchiligiga muhim qarorlar qabul qilish imkonini beradigan tuzilmadir.

Shu nuqtai nazardan, Seymour Lipset Yevropa va Shimoliy va Janubiy Amerikadagi iqtisodiy rivojlanishni misol tariqasida ko'rsatadi. Demokratiya iqtisod bilan bog'liq degan hukm hukmron. Jamiyatning iqtisodiy ahvoli qanchalik yaxshi bo'lsa, demokratiyaning mavjudligi ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Lipset e'tibor qaratgan ikkinchi kontsepsiya iqtisodiy rivojlanish va sinfiy kurashdir. Olingan ma'lumotlar natijasida, odatda Shimoliy-G'arbiy Yevropa, Amerika va Avstraliyaning ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlarida barqaror demokratik sharoitlar kuzatilmoqda. Kapitalistik iqtisodiyotning o'sishi protestant jamiyatida rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lgan, demokratiyaning eng zarur shartlaridan biri bo'lgan shahar sinfini yaratdi. Protestantizmning individualizmga urg'u berishi demokratik qadriyatlarni oshirishga yordam berdi.

Lipset shuningdek, ijtimoiy ziddiyat, qonuniylik va demokratiyaga urg'u beradi. Demokratiyaning barqarorligiga nafaqat iqtisodiyot orqali erishiladi, balki barqarorlik uchun siyosiy tizimning samaradorligi va qonuniyligi ham muhim ahamiyatga ega. Samaradorlik deganda boshqaruvning o'z vazifalarini bajarish qobiliyati tushuniladi. Qonuniylik mavjud institutlar jamiyat uchun eng mos keladi degan ishonchga asoslanadi. Guruhning siyosiy tizimni qonuniy deb tan olishi uning o'z qadriyatlariga mos kelishiga qarab baholanadi.

Lipset "Siyosiy odam" asarida ta'kidlaganidek, demokratik davlatlarda guruhlardagi nizolar parchalanishga olib keladi, degan ishonch doimo hukmron. Zamonaviy davrda G'arb davlatlarida uchta muammo paydo bo'ldi. Bu muammolardan birinchisi, jamoatning millat ichidagi o'rni nimada. Ikkinchi muammo esa quyi tabaqa vakillari, masalan, ishchilar to'liq siyosiy va iqtisodiy "fuqarolik"ga qabul qilinganda paydo bo'ladi. Uchinchisi, milliy daromadni taqsimlash uchun davom etayotgan kurash.

Kitobining bir bobida Lipset G'arb demokratiyalarida ovoz berish xulq-atvorini ko'rib chiqadi. Saylovda kimlar ovoz bergan va kimlar ovoz bermaganini o'rgangan amerikalik siyosatshunos tashkilot yoki jamiyat fuqarolarining siyosiy ishlarda ishtirok etishi tashkilot yoki hukumat siyosatining zaruriy sharti ham, yetarli shart ham emasligini aniqladi. oddiy a'zolar ta'sirida bo'ladi. Birinchidan, a'zolar tashkilot yoki jamiyatdagi siyosiy ishtirokning past darajasini ko'rsatishi mumkin bo'lsa-da, ular hokimiyat uchun kurashayotgan u yoki bu byurokratiyani saylash qobiliyati orqali siyosatga ta'sir qilishi mumkin.

Lipset tomonidan aniqlangan ikkinchi holat totalitar davrlarda va ba'zi bir partiyali uyushmalarda kuzatiladi. Totalitar lider o'z izdoshlarining yig'ilishlarga kelishini, siyosiy eshittirishlarni o'qishini, radioda aytilgan gaplarni tinglashini va hokazolarni xohlaydi; chunki bu yo'llar rahbarga o'z izdoshlariga yetib borish va ularga o'z qarashlarini singdirish imkonini beradi. Hukumat siyosatining qiziqishi demokratik sinfiy kurashni ifodalashga qaratilgan: axborot olish, o'zaro bosim, saylovlar.

Demokratiya va iqtisodiyot o'rtasidagi aloqa

Aytish mumkinki, demokratlashtirish iqtisodiy taraqqiyotga, iqtisodiy taraqqiyot esa demokratiyaga ta'sir qiladi. Aytish mumkinki, demokratik mamlakatlar sarmoyaviy maqsadlarga mos keladi, chunki xalq va davlat manfaatleri bir-biriga zid kelmaydi. Mamlakatning iqtisodiy ahvoli qanchalik yaxshi bo'lsa, uning demokratlashuv maqomi shunchalik yuqori bo'ladi. Maks Veber o'zining "Kapitalizm ruhi va protestant axloqi" kitobida Yevropada o'tkazilgan tadqiqotda ta'kidlaganidek, odatda yuqori kapital egalari, yaxshi ma'lumotli odamlar va ish beruvchilar protestantlardir. Diniy sohada ko'rilgan erkinlik iqtisodiyotda o'zini namoyon qiladi. XVI asrda Evropaga nazar tashlaydigan bo'lsak, iqtisodiy jihatdan boy mamlakatlarning ko'pchiligi protestantizmni qabul qildi. Faoliyati hozirgi kungacha davom etgan protestantlarning iqtisodiy qaramligi bugungi kunda ham davom etmoqda. Protestantlarning bu muvaffaqiyati ba'zi savollarni tug'diradi. Veber bu savollarga, xususan, iqtisodiy inqilob bilan birga diniy inqilobni qanday tushuntirish kerakligiga e'tibor qaratdi. Bunga javoban katolik cherkovi imonsizlarni jazolash munosabatini namoyon qilgan bo'lsa, XV asrga kelib, iqtisodiy jihatdan gullab-yashnagan mamlakatlarning dinsizlarga nisbatan bag'rikenglik ko'rsatishini misol qilib keltirdi. Kapitalizm va demokratiya tushunchalari o'xshash tushunchalarni qadrlaydi. Ushbu tushunchalarning ba'zilari xususiy mulk va shaxsiy manfaatlardir.

Iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashda demokratiyaning ta'siri qanday ekanligi uzoq vaqtdan beri muhokama qilinib kelinmoqda. Bu masala XIX asrdan boshlab ijtimoiy olimlar tomonidan ko'rib chiqilib kelinmoqda va shu asrdan boshlab demokratiya iqtisodiy rivojlanish sharti sifatida qabul qilinmoqda. Ayniqsa, bugungi kunda bu boradagi bahs-munozaralar kuchaygan. XIX asr siyosatshunoslarining fikricha, demokratiya kapitalistik rivojlangan davlatlarda vujudga kela boshlaydi. Xuddi shunday, iqtisodchi Seymour Lipset demokratiya va iqtisodiy rivojlanish bir-biriga bog'langanligini va iqtisodiy rivojlanish vaqt o'tishi bilan demokratiyani yaratishini ta'kidlaydi. Lipsetning bu g'oyasi adabiyotga "Lipset gipotezasi" sifatida kiritilgan. Ikkinchi jahon urushidan keyin mutafakkirlar iqtisod va demokratiya o'rtasida bog'liqlik borligini qayta tikladilar. Urush yillarida

siyosatshunoslar uchun yechilishi kerak bo'lgan birinchi muammo bu iqtisodiy rivojlanishdir.

Demokratiya iqtisodiy rivojlanish uchun ikkinchi darajali bo'lib qolmoqda. Lipsetning fikricha, demokratiyani qaror toptirish uchun birinchi navbatda iqtisodiy rivojlanish zarur. Demokratiyaning mavjudligi taraqqiyotga erishilgandagina yuzaga keladi. Kambag'al mamlakatlarda demokratiya umuman yo'q. Bu tipdagi davlatlar ko'pincha diktaturalar tomonidan boshqariladi. Bu davrda iqtisodiy yordam bilan rivojlanmagan mamlakatlarda liberal va demokratik siyosatni singdirishga harakat qilindi.

Masalan, bu davrda AQSH prezidenti Jon Kennedi Lotin Amerikasi mamlakatlari uchun shunday siyosatlarni kun tartibiga olib chiqdi. 1980-yillardan boshlab demokratiya iqtisodiy taraqqiyotning asosiy sharti sifatida qabul qilina boshladi. Biroq, bu vaziyat bilan demokratiyaning iqtisodiy taraqqiyotga qanday ta'sir qilishi yana bir bor so'roq qilindi. Demokratiyaning mavjudligi iqtisodiy rivojlanishga turli jabhalarda ta'sir qiladi. Demokratik sharoitlar mamlakatlarda barqarorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan yashash sharoitlarini osonlashtiradi va qonun ustuvorligi tufayli davlatlar har qanday inqirozga kirishganda bu inqirozdan chiqish oson. Shu nuqtai nazardan, demokratik mamlakatlar sarmoya kiritish uchun kamroq xavf tug'diradi. Shunday qilib, ikki tushuncha bir-biriga bog'langan. Chunki birining mavjudligi ikkinchi tushunchani kafolatlaydi. Demokratik muhitda iqtisodiy rivojlanish rag'batlantirilsa, iqtisodiy taraqqiyot mavjud bo'lgan davlatlarda ham demokratiya orzu qilinadi. Amartya Sen "Ozodlik bilan taraqqiyot" kitobida ta'kidlaganidek, "iqtisodiy erkinlikning yo'qligi siyosiy erkinlikning yo'qligiga va aksincha".

Demokratiya tushunchasini aniqlash va Yevropa demokratiyalarini anglash uchun bir qancha mezonlardan foydalaniladi. Shulardan biri birinchi jahon urushidan beri siyosiy demokratiyaning uzluksiz davom etishidir. Ikkinchisi, so'nggi yigirma besh yil ichida hech qanday antidemokratik harakatlar bo'lmagan. Lotin Amerikasi va Yevropa yoki Qo'shma Shtatlarda qo'llaniladigan mezonlarni qo'llash mumkin emas. U erda qo'llaniladigan mezon - Birinchi jahon urushidan beri erkin saylovlar mavjudmi yoki yo'qmi. Umuman olganda, biz Yevropada barqaror demokratiyalarga duch kelsak-da, Janubiy Amerika uchun buni aytish mumkin emas. Yana bir mezon - demokratiyaning beqaror va mas'uliyatsiz hukumat yaratishiga yo'l qo'ymaslik. Bunday holatga misol qilib fashizmdan oldingi Italiyani keltirish mumkin. Uchinchi sabab - muxolifat bo'lmaganda hokimiyat kuchayishidan xavotir. Bu holatga barcha bir partiyali davlatlarni misol qilib keltirish mumkin.

Demokratiya va iqtisodiy taraqqiyotning chiziqli tarzda rivojlanishini isbotlash qiyin bo'lsa-da, bu holatga ko'plab misollar keltirish mumkin. Bugungi kunda dunyoning eng boy davlatlari ham eng demokratik davlatlar deb aytishimiz mumkin. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi tomonidan 2002 yilda tayyorlangan Inson taraqqiyoti hisobotiga ko'ra, dunyodagi eng yaxshi iqtisodiy rivojlangan 48 davlatdan 42 tasida boshqaruv shakli demokratiyadir.

Demokratiya va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi munosabatlarga uch xil yondashuv mavjud. Ushbu yondashuvlarning birinchisi muvofiqlik yondashuvi hisoblanadi va bu yondashuvga ko'ra, demokratiya iqtisodiy rivojlanishni to'ldiradi. Ikkinchi yondashuv konflikt nazariyasi deb ataladi. Bunday yondashuvga ko'ra, iqtisodiy taraqqiyot va demokratik taraqqiyot birga bo'la olmaydi. Uchinchi yondashuv - skeptik yondashuv. Bu yondashuv iqtisodiy rivojlanish va demokratiya o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'qligini ta'kidlaydigan yondashuvdir.

Muvofiqlik yondashuvi

Bugungi kunda davlatlarning asosiy maqsadi taraqqiyotni ta'minlashdan iborat. Ko'pgina tadqiqotlar demokratiya va iqtisodiy o'sish o'zaro bog'liq degan xulosaga keldi. Demokratiya iqtisodiyotning zaruriy sharti sifatida qaralganda, bir qator huquqlar paydo bo'ldi. Bular samarali institutsional tuzilmalarning mavjudligi va siyosiy, fuqarolik va iqtisodiy erkinlikka erishishdir. Demokratiya yaratgan erkinlik muhiti ham iqtisodiy taraqqiyotga zamin yaratdi.

Demokratiya tushunchasi fanning turli sohalari bilan birlashtirilgan. Taraqqiyot va demokratiya

o'rtasidagi munosabatlar ana shunday munosabatlardan biridir. Seymour Lipset birinchi bo'lib demokratiya va taraqqiyot o'rtasidagi munosabatlarni muhokama qildi. Lipset qirq sakkizta davlat o'rtasida o'tkazgan tadqiqotida iqtisod va demokratiya o'rtasidagi munosabatni ko'rib chiqdi. Lipset o'z tadqiqotidan shunday xulosaga keldiki, demokratiya va iqtisod chiziqli bog'liqlikda.

Demokratiya iqtisod bilan bog'liq degan hukm hukmron. Jamiyatning iqtisodiy ahvoli qanchalik yaxshi bo'lsa, demokratiyaning mavjudligi ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar, avtotransport vositalariga to'g'ri keladigan kishilar soni, bir shifokorga to'g'ri keladigan odamlar soni, ming kishiga to'g'ri keladigan radio, telefon va gazetalar sonidir. Xuddi shunday, ta'lim darajasi ham demokratiya mavjudligining muhim shartlaridan biridir. Liberal siyosatchi Jeyms Brays Janubiy Amerika haqida aytganidek, "ta'lim odamlarni yaxshi fuqaroga aylantirmasa ham, ularni shunday bo'lishni osonlashtiradi." Inson olgan ta'lim darajasi uning demokratik institutlarga yo'naltirilganligiga ta'sir qiladi va ikkita vaziyat. odatda to'g'ridan-to'g'ri proporsionaldir. Demokratiya va iqtisodiyot bir-biriga muhtoj ekanligini ko'plab tadqiqotlarda aniqlash mumkin. Demokratiya o'z mavjudligini mustahkamlash uchun iqtisodiy qoidalarga muhtoj bo'lgani kabi, iqtisodiyot ham o'z mavjudligini saqlab qolish uchun demokratiyadan foyda oladi. Aksariyat iqtisodchilarning ta'kidlashicha, mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi faqat demokratik sharoitda mumkin. Bunga Afrikadagi Botsvana davlatini misol qilib keltirish mumkin.

Liberal demokratik tendentsiyaga ega bo'lgan Botsvananing iqtisodiy rivojlanishi qo'shnilariga qaraganda yaxshiroq. Iqtisodiyotning xalqaro maydonga ochilishi va bozor rolining ortib borishi demokratlashtirishning iqtisodiy islohotlar bilan bog'liqligiga misol bo'la oladi. Ba'zan iqtisodiyotni liberallashtirish demokratiyaga ta'sir qiladi. Shvetsiyalik iqtisodchi Torsten Persson demokratik infratuzilma iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi, degan fikrda. Persson italiyalik iqtisodchi Guido Tabellini bilan olib borgan tadqiqotida ular demokratik mamlakatlar ham boy mamlakatlar degan xulosaga kelishdi. Ular olgan misollarda rivojlanayotgan demokratik mamlakatlarning iqtisodiy o'sish sur'ati jiddiy zaif ekanligi ko'rinib turibdi. Persson va Tabellinining tadqiqoti har yili yuz ellik mamlakatni qamrab olgan va 1960 yildan 2000 yilgacha bo'lgan bir yuz yigirma rejimni qamrab olgan. Bundan tashqari, tadqiqotning bir qismi 1800-yillarda amalga oshirilgan rejimlarni ko'rib chiqdi. Tadqiqot xulosasi shundan iboratki, iqtisodiy taraqqiyoti yuqori bo'lgan mamlakatlar demokratikroq, iqtisodiy rivojlanishi past mamlakatlar esa kamroq demokratikdir.

Barqaror demokratiya shartlari odatda Shimoliy-G'arbiy Yevropa, Amerika va Avstraliyaning ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlarida mavjud. Kapitalistik iqtisodiyotning o'sishi protestant jamiyatida rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lgan, demokratiyaning eng zarur shartlaridan biri bo'lgan shahar sinfini yaratdi. Protestantizmning bag'rikenglikka urg'u berishi iqtisodiy taraqqiyotni ta'minladi va shu bilan demokratik qadriyatlarining oshishiga yordam berdi. 1949-yilda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, Yangi Zelandiya, Shveysariya, Shvetsiya, Buyuk Britaniya, Daniya, Avstraliya, Norvegiya, Belgiya, Lyuksemburg va Gollandiyada demokratiya hukmron bo'lib, aholi jon boshiga yillik daromadi 500 dollardan oshadi.

Amerikalik iqtisodchilar Burton Abrams va Kennet Lyuis 90 ta davlat bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida demokratiya va iqtisod o'rtasidagi rivojlanish to'g'ridan-to'g'ri mutanosib ekanligini va demokratiyadagi taraqqiyot iqtisodiyotda o'z aksini topishini aniqladi. Xuddi shunday, iqtisodchi Yakob De Xaan ham demokratiya va iqtisod o'rtasida mustahkam bog'liqlik borligini aniqladi. Frantsuz yozuvchisi Bernard Minier ham o'z tadqiqotida to'qson olti davlat orasida demokratik mamlakatlarga erishish osonroq bo'lishini eslatib o'tadi.

Konfliktlar nazariyasi

Demokratiya va iqtisodning mavjudligi bir-biriga ta'sir qilmaydi, deb ta'kidlaydigan mutafakkirlar ham bor. Janubiy koreyalik iqtisodchi Xa Jun Changning aytishicha, iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda ma'lum demokratik tendentsiyalar bo'lsa ham, bu davlatlar demokratiyaga jiddiy mos kelmaydi.

Iqtisodchi Ahmet Insel, Chang singari, demokratiya taraqqiyotning sharti bo'lishi har doim ham amalda bo'lavermaydi, deydi. Bu mutafakkirlarga ko'ra, hokimiyatni namoyon etuvchi barqaror rejimlar iqtisodiy taraqqiyotda foydalibroq bo'lishi mumkin. Bunga Singapurni misol qilib keltirish mumkin. Demokratiya mamlakatlarning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Osiyo mamlakatlari taraqqiyoti bu g'oyani himoya qiluvchilar tomonidan olingan misollardan biridir.

Osiyo davlatlari iqtisodiy taraqqiyotga erishishga harakat qilganda, ular demokratik fazilatlariga ega bo'lishdan yiroq edilar. Nobel mukofoti sovrindori iqtisodchi Robert Barro 1994 yilda o'tkazgan tadqiqotida yuz mamlakatda iqtisodiyot va demokratiyaning bir-biriga ta'sirini o'rganib chiqdi. Iqtisodiy taraqqiyot demokratiyaga jiddiy ta'sir ko'rsatmagan. Xuddi shunday, kanadalik iqtisodchi Jon F. Xellivell ham bir yuz yigirma beshta davlatni o'rganishda iqtisodiy taraqqiyot demokratiyaga jiddiy ta'sir ko'rsatmasligini aniqladi.

Skeptik yondashuv

Skeptik yondashuvga ko'ra, demokratiya va iqtisodiy rivojlanish bir-biriga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo buni aniqlash oson emas. Bu qarorning qiyin bo'lishining sababi demokratiyani tushunishning qiyinligidir. Demokratiyani aniqlashda qo'llaniladigan tushunchalar har bir jamiyat uchun aniq ko'rsatkich bo'la olmaydi. Bu yerda eng muhim masala demokratiyani qanday tushunish kerakligidir. Aytish mumkinki, demokratiyaning tushunarsizligi va demokratik sharoitlar turli mamlakatlarda turlicha bo'lishi demokratiya va iqtisodiyot o'rtasidagi munosabatni aniqlashni qiyinlashtiradi. Demokratiyani tushunish qiyinligidan tashqari, skeptitsizmni keltirib chiqaradigan yana bir fikr shundaki, demokratiya va iqtisodiy rivojlanish bir-biriga bog'liq bo'lmagan ikkita holatdir. Aytish mumkinki, ko'plab demokratik mamlakatlarda iqtisodiy sharoitlar yaxshi va aksincha. Biroq, bu nodemokratik mamlakatlarda iqtisodiyot rivojlanmaydi, degani emas. Demokratiya rivojlanmagan ko'plab mamlakatlar ham iqtisodiy rivojlanishga erisha oladi.

Xulosa

Iqtisodchi Seymour Lipset o'zining "Siyosiy odam" kitobida mamlakatda demokratiya mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan sharoitlarni o'rganib chiqdi. Bu shartlarning eng muhimlaridan biri iqtisodiy taraqqiyotga erishilganligidir. Lipset demokratiyaning paydo bo'lishida iqtisodiy rivojlanish katta ulushga ega ekanligini birinchi bo'lib aytgan mutafakkirdir. Lipsetni tasdiqlagan holda, agar Evropada o'tmishda iqtisodiy sharoitlari yaxshi bo'lgan davlatlarga nazar tashlasak, ularning aksariyatida erkinlik muhiti rivojlangan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Marks Veber o'zining "Kapitalizm ruhi va protestant axloqi" kitobida protestantizm olib kelgan erkinlik muhiti iqtisodiy taraqqiyotga ta'sir qilganini ta'kidlagan.

Iqtisodiyot va demokratiya o'rtasida bir-birini yaxshilaydigan ikki tomonlama munosabatlar mavjud, deyish mumkin. Bunday munosabatni qabul qilganlar "moslik yondashuvi" nomi ostida birlashadilar. Biroq, bu masalaga qarshi bo'lgan mutafakkirlar bor. «Konfliktli yondashuv» guruhiga mansub mutafakkirlarning fikricha, demokratik rejim iqtisodiyotni amalga oshirishning yagona sharti emas. Singapur misolida ko'rinib turibdiki, demokratiyasi rivojlanmayotgan davlat iqtisodiy taraqqiyotga erisha oladi. Yana bir yondashuv - bu "skeptik yondashuv". Ushbu yondashuv umumlashma qilish to'g'ri emasligini ta'kidlaydi, chunki ikkita tushuncha o'rtasidagi munosabatni aniqlash qiyin. Xulosa qilib aytganda, Lipset yondashuviga asoslanib, iqtisod va demokratiya o'rtasida aloqa o'rnatish mumkin. Aytish mumkinki, bugungi kunda iqtisodiy taraqqiyotga erishayotgan aksariyat davlatlar demokratik rejimda boshqariladi. Bunga qarama-qarshi misollarni ko'rish mumkin bo'lsa-da, demokratiya olib kelgan erkinlik muhiti iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini qabul qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Persson, T. ve Tabellini, G. (2006). "Democracy and Development: The Devil in the Details".

2. To'rayevna, S. N. . (2023). Biznes Sohasida Xodimlarni Topish Va Tanlash Bosqichlari. *Miasto Przyszłości*, 41, 184–190.
3. Sodiqova, N. (2023). DIGITAL LABOR IN THE NEW ECONOMY. *Modern Science and Research*, 2(10), 293–300.
4. Toshov, M. (2023). PERSONNEL MANAGEMENT AND THEIR EVALUATION IN MANAGEMENT. *Modern Science and Research*, 2(10), 535–541.
5. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje*, 41, 84-87.
6. Явмутов, Д. Ш., & Рахманкулова, Н. О. (2021). Бухоро Вилоятида Кичик Саноат Зоналарининг Ривожланиши. *BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(2), 10-13.
7. Орипов, М. А., Аминова, Н. Б., & Рахманкулова, Н. О. (2020). Экологически чистое и устойчивое управление цепочками поставок в экономике платформы. *Вестник науки и образования*, (13-2 (91)), 28-30.
8. Abdulloev, A. J., & Rakhmankulova, N. O. THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP CONCEPT.
9. Alisher Khudoynazarovich Shadiyev. (2023). FUNCTIONS, METHODS, MANAGEMENT DECISIONS AND SOCIAL FACTORS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 87–93.
10. Shadiyev, A. (2022). EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SINGAPORE TOURISM IN UZBEKISTAN. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 23(23).
11. Shadiyev, A. K. (2021). Development and organization catering service in hospitality. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 381-387.
12. Bazarova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF USING PR-ADVERTISING SERVICES IN THE PROCESS OF PRODUCT DELIVERY ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION. *Modern Science and Research*, 2(10), 798–804.
13. Supievnna, B. M. (2023). USING EFFECTIVE WAYS OF CONDUCTING MARKETING RESEARCH IN INTERNATIONAL COMPANIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 624-629.
14. Bakhodirovich, K. B. (2023). International accounting models and their characteristics in the conditions of innovative economy. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 21, 56-60.
15. Bakhodirovich, K. B. (2023). CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *IMRAS*, 6(6), 161-165.
16. Akbarovna, N. N. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTDA MOLIYA VA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING ORNI. *Gospodarka i Innowacje*, 41, 446-449.
17. Bahromjon, X., & Nargiza, N. . (2023). THE PROCEDURE FOR DRAWING UP FINANCIAL STATEMENTS IN JOINT-STOCK COMPANIES ON THE BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS. *Modern Science and Research*, 2(10), 805–811.
18. Алимова Ш. А., Ниёзова И. Н. Бизнес-коммуникации в системе управления промышленных структур // *Academy*, (1 (64)). – 2021. – С. 55-57.
19. Alimova S. O. FEATURES OF THE STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.

20. Jumaeva, Z. Q. "REGIONAL FEATURES OF INVESTMENT POLICY OF UZBEKISTAN." *Central Asian Problems of Modern Science and Education* 2020.1 (2020): 48-55.
21. Bustonovna, D. Z. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES IN SHAPING THE E-COMMERCE ENVIRONMENT. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 316-320.
22. Jumayeva, Z. (2023). THEORY OF MARKET EQUILIBRIUM, SUPPLY AND DEMAND. *Modern Science and Research*, 2(10), 740–743.
23. Guzal, B. (2023). THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR LEARNING IN TURKMEN AND RUSSIAN STUDENTS. *Science and Innovation*, 2(10), 478-482.